Havezate Wegdam, Wegdammerweg 4 (Markelo)

Bouwhistorische verkenning en waardestelling

Juni 2010

bouwwerk

Adviesbureau voor Architectuur-, Bouw- en Cultuurhistorie

Havezate Wegdam, Wegdammerweg 4 (Markelo)

Bouwhistorische verkenning en waardestelling

Onderzoek: Bureau Bouwwerk - Wijnand Bloemink & Agnes Hemmes

Opdrachtgever: Rentambt Weldam, Markelo

© 2010 Bureau Bouwwerk, Holten Utrecht
Verveelvoudiging voor eigen gebruik of intern gebruik van de opdrachtgever is toegestaan. Bronvermelding is verplicht. Voor het overige mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevens bestand en/ of openbaar gemaakt worden, hetzij elektronisch, mechanisch, door middel van druk, fotokopieën, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de het Rentambt Weldam, Markelo en Bureau Bouwwerk, Holten Utrecht.

Bureau Bouwwerk – Adviesbureau voor Architectuur-, Bouw- en Cultuurhistorie

J.W. Bloemink
Mossinkserf 37
7451 XD Holten
T 0548 367500
M 06 23267272
j.w.bloemink@bureaubouwwerk.nl

A.K.Hemmes
Oosterkade 11
3582 AT Utrecht
T 030 2513114
M 06 49388750
a.k.hemmes@bureaubouwwerk.nl

Rek.nr. 12.35.570.54
KvK 08139656
BTW NL8161.50.217.B01
www.bureaubouwwerk.nl

Projectgegevens

Projectnummer	10.13
Onderzoek	Bouwhistorische verkenning en waardestelling
Object	Havezate Wegdam
Adres	Wegdammerweg 4 7475 MH Markelo (gem. Hof van Twenthe)
Kadastrale aanduiding	
Status	Rijksmonument, nr. 28139
Opdrachtgever	Rentambt Weldam Diepenheimseweg 114 7475 MN Markelo (gem. Hof van Twenthe) Contactpersoon de heer J. Zandvoort (rentmeester)
Veldwerk	25 mei 2010
Uitgave	17 juni 2010
Coördinatie	J.W. Bloemink
Bouwhistorisch onderzoek	J.W. Bloemink, A.K. Hemmes
Tekst en samenstelling	J.W. Bloemink
Fotografie	Tenzij anders vermeld zijn alle foto's gemaakt door Bureau Bouwwerk.

Bureau Bouwwerk – Adviesbureau voor Architectuur-, Bouw- en Cultuurhistorie

J.W. Bloemink
Mossinkserf 37
7451 XD Holten
T 0548 367500
M 06 23267272
j.w.bloemink@bureaubouwwerk.nl

A.K.Hemmes
Oosterkade 11
3582 AT Utrecht
T 030 2513114
M 06 49388750
a.k.hemmes@bureaubouwwerk.nl

Rek.nr. 12.35.570.54
KvK 08139656
BTW NL8161.50.217.B01
www.bureaubouwwerk.nl

Inhoudsopgave

Inleiding 3

Bouwgeschiedenis 5

Waardestelling 16

1

2

3

Afb. 1 De voorgevel (oostzijde) van Wegdam
Afb. 2 De rechter zijgevel en achtergevel.
Afb. 3 Luchtfoto (www.bing.com/maps/)

Inleiding

De havezate Wegdam kent een lange en bewogen geschiedenis. Vanaf zijn oudste vermelding in 1400 tot de verkoop in 1897 was het huis in bezit van de familie Van Coeverden. Na het overlijden van Jeremia Meyjes in 1879 ging de havezate over naar een erfgenaam uit Amsterdam, de notaris Arent Meyjes. Deze vestigde zich vanaf 1891 op Wegdam en liet het huis opknappen. Na zijn overlijden in 1896 werd, in het daarop volgende jaar, het huis en het landgoed, toen groot 129 ha, verkocht aan Maria Cornelia van Heeckeren van Wassenaer, vrouwe van Weldam.
Momenteel maakt het huis nog steeds deel uit van het Landgoed Weldam en wordt het gerestaureerd. Tijdens de werkzaamheden kwam onverwacht muurwerk met bouwsporen aan het licht, dat niet behoorde tot het huidige huis dat in de periode 1757 – 1759 nieuw werd gebouwd, maar tot een voorganger uit het midden van de zestiende eeuw. In opdracht van het rentambt zijn deze bouwsporen bestudeerd en in de ruimere context van de (geheel herschreven) bouwgeschiedenis van de havezate geplaatst.
Tijdens het onderzoek konden niet alle vertrekken van Wegdam worden bezocht. Het linker deel van het huis op bel étage en verdieping was niet beschikbaar omdat dit nog wordt bewoond.

Holten Utrecht
Juni 2010

1773

1825

2010

Afb. 4 'Weckdam' of Wegdam, getekend op de zg. Hottingerkaart uit 1773. Links hiervan de buitenplaats Weldam.
Afb. 5 Uitsnede uit de kadastrale minuut van 1825.
Afb. 6 Luchtfoto uit 2010.

De bouwgeschiedenis

Inleiding

Aan de havezate Wegdam zijn in het verleden verschillende historische studies gewijd. In 1911 publiceerde Mr. G.J. ter Kuile (1971 – 1954), advocaat en inspecteur van het lager onderwijs in Almelo zijn 'Geschiedkundige Aantekeningen op de Havezathen van Twenthe'.[1] Hij bestudeerde daartoe het archief van Wegdam, toen opgeborgen in twee koffers,[2] dat op het landgoed Weldam, waartoe Wegdam sinds 1897 behoort, wordt bewaard. Dit archief zou door zijn zoon en naamgenoot, de rijksarchivaris in Overijssel Mr. G.J. ter Kuile (1906 – 1975) in 1966 worden geïnventariseerd en gepubliceerd.[3] A.J. Gevers en A.J. Mensema tenslotte, beide medewerkers van het Rijksarchief in Overijssel in Zwolle, tegenwoordig het Historisch Centrum Overijssel, publiceerden in 1995 'De havezathen in Twente en hun bewoners', waarin naast de bekende feiten ook veel nieuw bronnenmateriaal werd opgenomen, aangevuld met voor ons onderzoek belangrijke historische afbeeldingen.[4] Genoemde publicaties hebben echter met elkaar gemeen dat het accent vooral lag op de bewoningsgeschiedenis, waardoor, ondanks de schat aan historische informatie, de bouwgeschiedenis van Wegdam toch onderbelicht bleef.
In het onderhavige onderzoek stond het gebouw zelf centraal, waarbij dankbaar gebruik is gemaakt van de reeds gepubliceerde historische bronnen zonder aanvullend archiefonderzoek. Voor het laatste was gezien de grondigheid van de gepubliceerde onderzoeken ook geen aanleiding. Juist de wisselwerking tussen de historische gegevens en de bouwsporen leidde tot verrassende nieuwe inzichten.

Historische achtergronden

Wegdam was een riddermatig goed. Het bezit daarvan was, naast andere eisen, een voorwaarde om namens de ridderschap in de Staten van Overijssel te worden opgenomen. De oudste vermelding van Wegdam waarover we beschikken dateert uit 1400. In dat jaar werden Reinolt van Coeverden en zijn broer Wolter door de Utrechtse bisschop, landheer van Overijssel, beleend met '*dat guet, geheiten Weecdam*'. Het landgoed zou feitelijk tot 1897 in bezit blijven van de familie Van Coeverden. In 1407 horen we weer over Wegdam toen Reinolt zijn aandeel in het bezit overdroeg aan zijn broer Wolter: '*dat erve then Wegdam mit sinen toebehoeren in den kirspel van Ghoir*'. Het woord 'erf' is al een aanwijzing dat er nog geen sprake is van een havezate in de latere betekenis. Ter Kuile junior: '*Het Wegdam is aanvankelijk een gewone boerderij geweest: in 1455 wordt het met de boerenerven Sprokkelreve en Dammynckbrinck in één adem genoemd*'.[5] Rond 1550 moet het huis Wegdam in zijn oudste vorm als havezate zijn gebouwd. We citeren weer Mr. G.J. ter Kuile jr.:
'*…… Wolter's zoon Christoffel van Coeverden (overl. 1557), gehuwd met Henrica van Haersolte, heeft een helft van zijn vader geërfd en de andere helft is hem door Anna van Merfelt, weduwe Van Coeverden, afgestaan. Daarop heeft hij er een bewoonbaar edelmanshuis van gemaakt. Dat blijkt o.m. uit het feit, dat Ghese en Herman ten Wegdam een klacht bij de drost van Twente tegen Christoffel van Coeverden aanhangig hebben gemaakt, omdat hij o.m. het dak van het huis had afgebroken (ca. 1550;inv.nr. 21). In een aantekening uit de 17e eeuw wordt hij dan ook "fondateur van 't huis Wegdam" genoemd.*'[6], een conclusie die door Gevers en Mensema wordt overgenomen.[7]

In de zeventiende eeuw worden de vermeldingen omtrent het huis talrijker. In de periode 1618/ 1619 werd het voorhuis hersteld.[8] Dat dit nogal ingrijpend moet zijn geweest blijkt uit de toestemming van Ridderschap en Steden van Overijssel '*de ingezetenen van Twenthe en Haaksbergen een dienst op te leggen, om bouwstof bijeen te brengen tot herstelling van zijn voorhuis op den Huize Wegdam*'.

[1] Hengelo/Arnhem, 1974. Ongewijzigde herdruk van 1911. Pag. 254 – 260.
[2] Geschiedkundige Aantekeningen, pag. 260.
[3] Mr. G.J. ter Kuile (jr.), *Inventaris van het archief van de voormalige havezate Wegdam bij Goor*. Zwolle, 1966.
[4] Zwolle, 1995. Pag. 354 – 365.
[5] Inventaris, pag. 1.
[6] Inventaris, pag. 2. Zie ook inv.nr. 21 op pag. 20.
[7] De havezaten in Twente, pag. 355.
[8] Geschiedkundige Aantekeningen, pag. 255.

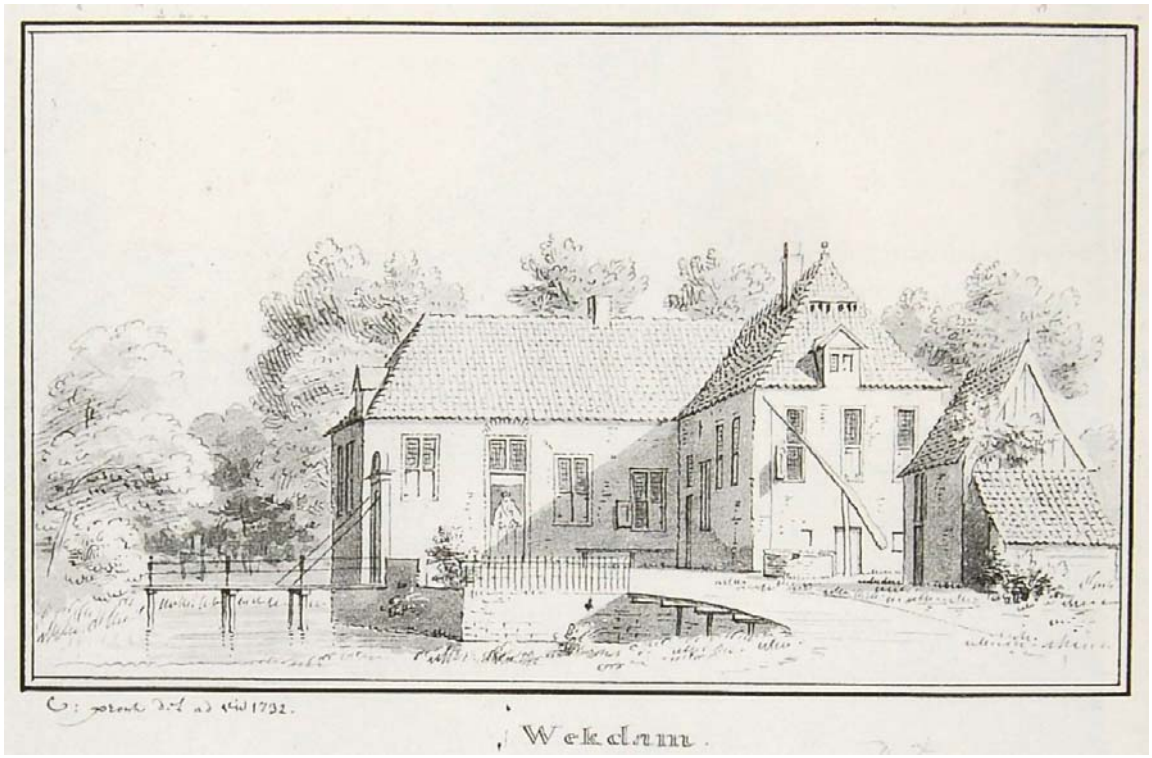

7

8

9

10

Afb. 7 Tekening van Cornelis Pronk uit 1732 van Wegdam zoals het eruit zag vóór de grote verbouwing van 1757.
Afb. 8 Wegdam, getekend op de kadastrale minuut van 1825.
Afb. 9 De havezate Brecklenkamp bij Lattrop, getekend op de kadastrale minuut.
Afb. 10 De linkerzijgevel van de Brecklenkamp met jaartalankers 1637.

Onduidelijk is of het hier om de havezate zelf gaat of om een gebouw op het voorterrein. In 1650 blijkt het huis in ieder geval een 'sael' en een 'saelkamer' te omvatten. Op diverse plaatsen in en om het gebouw zijn ook jaartallen aangebracht die wijzen op verbouwingen in de genoemde jaren, zonder dat duidelijk is wat er werd verbouwd. We noteerden 1676, 1684 en 1689. Het eerste jaartal staat op een steen die werd aangebracht boven de stenen trap naar de gracht achter de boerderij. Er tegenover werd een steen aangebracht met een tekst, die helaas door verwering onleesbaar is geworden. De jaartallen 1684 en 1689 werden volgens Ter Kuile sr. in de achtergevel van het huidige huis aangebracht.[9] Alleen het laatste jaartal hebben we kunnen terugvinden.

In 1723 wordt op het landgoed een nieuwe boerderij gebouwd 'van 7 geboont', dat wil zeggen zeven gebintvakken, wat een grote boerderij is. Dit gegeven hoort in de bouwgeschiedenis van Wegdam feitelijk niet thuis, ware het niet dat in de literatuur de gedachte heeft postgevat dat het hier om het 'bouwhuis', de boerderij aan het voorplein van Wegdam zou gaan. Dat is echter onjuist. Om welke boerderij het dan wel gaat weten wij niet en valt ook buiten het kader van ons onderzoek.[10]

Dankzij een tekening van Cornelis Pronk uit 1732 hebben we een goed beeld van het Wegdam voor de grote verbouwing van 1757. Hoe betrouwbaar de tekening is blijkt uit het feit dat de linker zijgevel van het door Pronk getekende voorhuis in de vorm van de rechter gangmuur van het huidige huis bewaard bleef. Beide beelden pas één op één op elkaar. Pronk tekende de havezate van de zijde van de Wegdammerweg, ook de huidige voorzijde. Het L-vormige gebouw staat op een omgracht terrein, waarvan het linker deel goed in beeld is gebracht. Duidelijk is dat er aan de voorzijde ook een gracht loopt, waar deze nu is verdwenen. Redelijkerwijs mag worden aangenomen dat het hele gebouw rondom in het water stond. Merkwaardig is de situatie aan de voorzijde waar een provisorische brug lijkt te zijn aangebracht, bestaande uit niet meer dan een wegdek op houten jukken die in de gracht staan. Iets als een balustrade ontbreekt. Was men tijdens Pronks bezoek net bezig een nieuwe brug te bouwen? Links voert een smal bruggetje naar wat in 1825 de eveneens omgrachte moestuin en boomgaard was. Rechts naast de hoofdbrug zien we een klein wachthuisje. Belangrijk voor ons onderzoek is het feit dat de havezate links en achter direct in het water staat en dat het opgaande muurwerk met de kademuren een geheel vormt. Het omgrachte voorterrein staat eveneens met kademuren in de gracht. Opmerkelijk is de sterke overeenkomst van de wijze waarop het terrein is ingericht en hoe het gebouw daar in past met die van de havezate Brecklenkamp bij Lattrop, zoals die is weergegeven op de kadastrale minuut, die evenals die van Wegdam uit de jaren twintig van de negentiende eeuw dateert. In hoeverre het huis Wegdam in 1732 rechts ook aan het water stond weten we niet. Mogelijk is dit door een aanvullend onderzoek nog eens te achterhalen.
Duidelijk is dat het gebouw zoals het door Pronk werd getekend niet in een keer tot stand kwam. De wat rommelige vensterindeling van de hoofdvleugel aan de achterzijde wijst op meerdere verbouwingen. Links naast de deur lijkt een opkamertje aanwezig zoals blijkt uit de hoge plaatsing van de vensters. De schoorsteen op de nok markeert de plaats van een schouw en dus van een scheidingsmuur, zoals ook blijkt uit de ongelijke hoogte van de twee meest rechtse vensters, door de scheidingsmuur zaten ze in verschillende vertrekken en konden van binnenuit dus nooit samen worden gezien. Uit de provinciale vuurstederegisters van de jaren 1675, 1682 en 1751 weten we dat er in Wegdam drie stookplaatsen waren en de genoemde schouw was waarschijnlijk die van de zaal, die we rechts achter projecteren. In de voorvleugel is duidelijk een kelder met een opkamer herkenbaar. De schoorsteen die we hier op het dak zien is

[9] Geschiedkundige Aantekeningen, pag. 257.

[10] 'Gebont' of 'gebond' wordt in Haslinghuis – Bouwkundige Termen gelijk gesteld aan 'gebint'. Uit veel bronnen blijkt echter dat gebont een ruimtemaat is en dus veel beter met gebintvak kan worden vertaald. De nieuw gebouwde boerderij is dus zeven gebintvakken diep, wat een grote boerderij is. Ter vergelijking, de drie nieuwe boerderijen die het Kapittel van Lebuïnus begin zeventiende eeuw nieuw bij Deventer laat bouwen zijn boerderijen van vijf gebont. Op de plaats van de tegenwoordige omvangrijke boerderij aan het voorplein bij Wegdam stond volgens de kadastrale minuut uit 1825 een klein gebouwtje dat we onmogelijk gelijk kunnen stellen aan de genoemde boerderij. De bronnen geven daarvoor ook geen aanleiding. In de Geschiedkundige Aantekeningen wordt alleen melding gemaakt van 'een nieuw bouwhuis op het Wegdam' (pag. 257) – een nieuwe boerderij ergens op het landgoed (zie ook Inventaris, inv.nr. 271 – pag. 63). Bij Gevers en Mensema is al sprake van 'het bouwen van een nieuw bouwhuis bij Wegdam (pag. 358), daarmee de suggestie wekkend dat het hier om 'het' bouwhuis aan het voorplein zou gaan. Een suggestie die versterkt wordt door het opnemen van het bouwbestek in een bijlage. De auteurs van Monumenten in Nederland – Overijssel (Ronald Stenvert e.a. – Zwolle, 1998) gaan nog een stap verder: 'Aan het voorplein staat een eenlaags koetshuis annex boerderij (Wegdammerweg 6), omstreeks 1850 ontstaan door verbouwing van een ouder bouwhuis uit 1723.' Het misverstand is dan compleet.

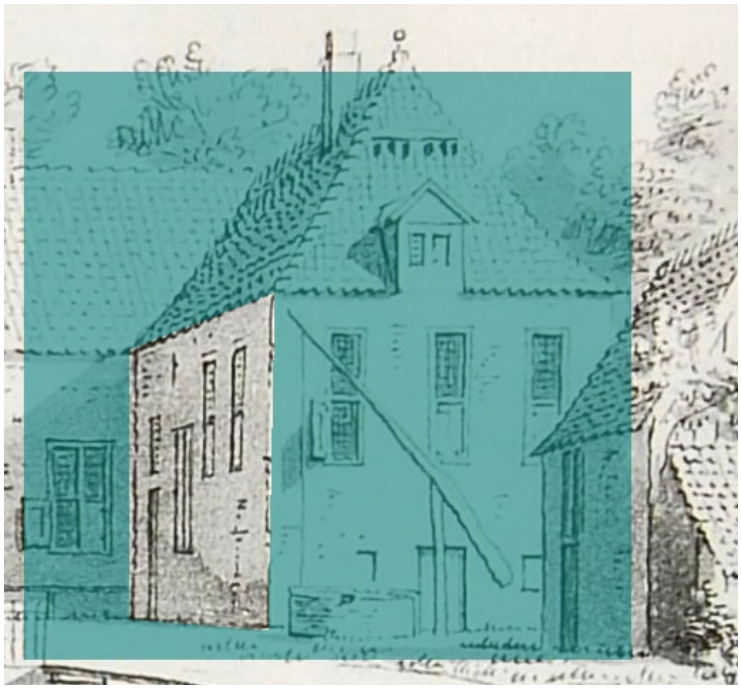

11

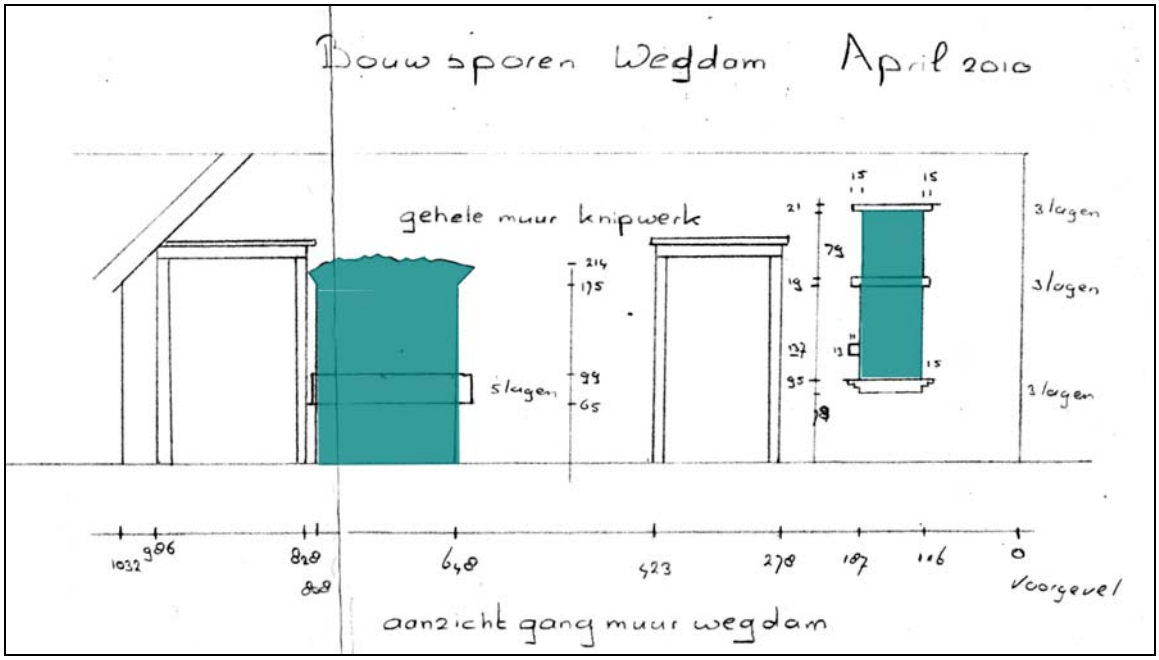

12

Afb. 11 De linker zijgevel van het door Pronk getekende voorhuis is in de vorm van de rechter gangmuur van het huidige huis bewaard bleef.
Afb. 12 Documentatie van de bouwsporen in de rechter gangmuur, de voormalige buitengevel zoals getekend door C. Pronk. Met groen gemarkeerd is: links het kruisvenster van het gelijkstraatse vertrek, rechts één van de twee kloostervensters (het rechter) van de opkamer. (Tekening door A. Dreteler)

Pagina 9 – overzicht van de bouwsporen in de rechter gangmuur (vm. buitengevel):
Afb. 13 Vanuit de gang gezien, met rood gemarkeerd: het kruisvenster van het gelijkstraatse vertrek.
Afb. 14 Vanuit de gang gezien: het rechter van de twee kloostervensters van de opkamer aan de voorzijde. Met een rode pijl is een zandstenen blokje aangeduid, wellicht voor een schuifje van een luik waarmee de onderste helft van het venster afgesloten kon worden (zie afb. 16)
Afb. 15 In het trappenhuis: links het bovenlicht boven de deur, rechts nogmaals het kruisvenster.
Afb. 17 Rechter voorkamer: de vm. buitengevel aan de achterzijde met de twee kloostervensters, de aftekening van de scheidingsmuur die hier haaks opstond en rechts daarvan het kruisvenster.

13

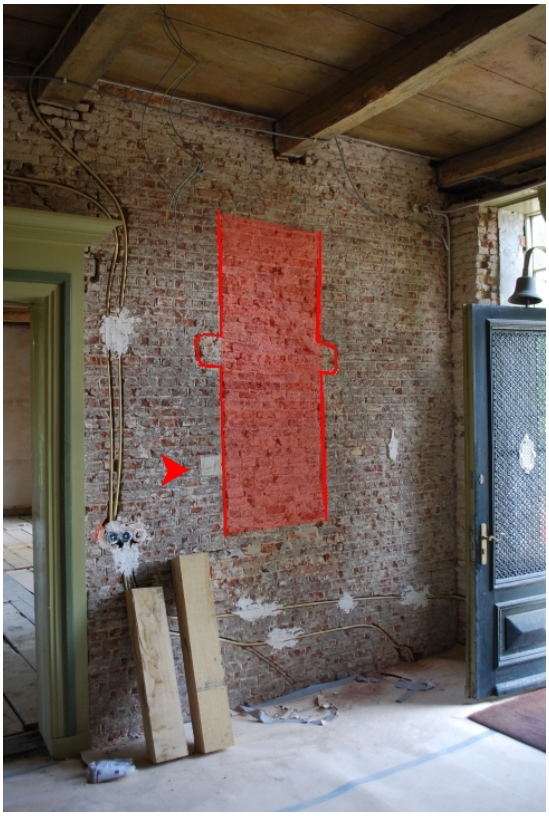

14

15

16

17

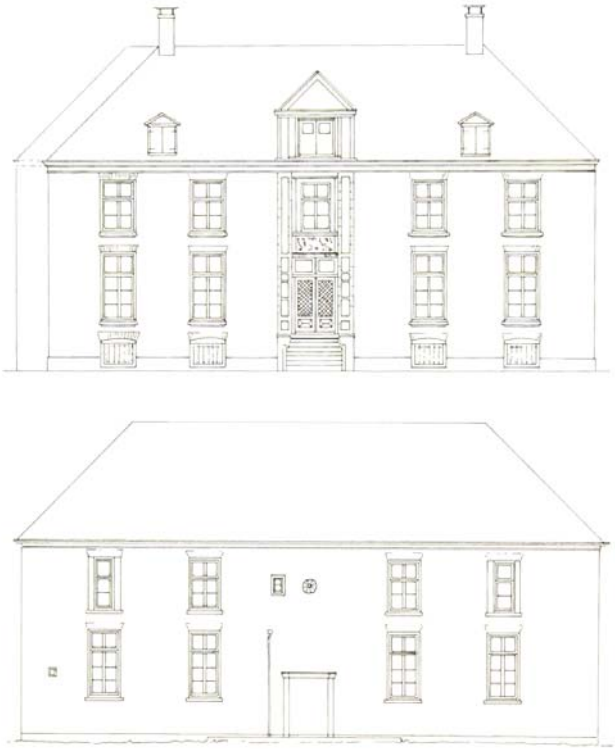

18
19
20

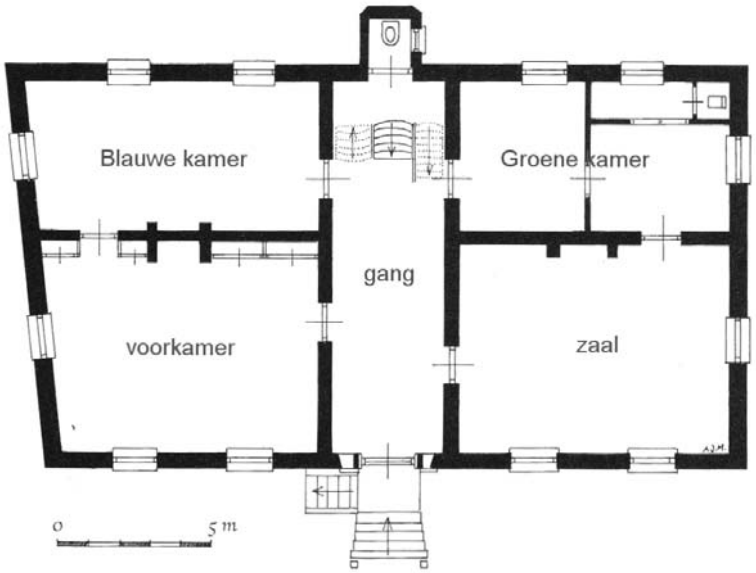

21

Afb. 18 Opmetingstekening uit 1964, voor- en achtergevel.
Afb. 19 De voorgevel.
Afb. 20 De gevelsteen boven de entree met het jaartal 1758.
Afb. 21 Opmetingstekening uit 1964: plattegrond van de bel-étage met hierin de namen van de verschillende vertrekken zoals genoemd in de boedelinventaris uit 1818.

waarschijnlijk die van het gecombineerde rookkanaal van de grote keukenschouw in het souterrain met de schouw in de opkamer, wat het totaal op drie brengt. Ook hier moet dus een scheidingsmuur zijn geweest, zoals ook blijkt uit het hoogteverschil dat moet hebben bestaan tussen die van de kelder en opkamer enerzijds en het gelijkstraatse vloerniveau van het vertrek met de buitendeur daarachter. Deze scheidingsmuur tekent zich nog als bouwspoor aan de achterzijde van de bewaard gebleven gevel af, in de huidige zaal, rechts van de hal. Dat de keuken in het souterrain was ondergebracht volgt niet alleen uit de 'logica' van de plattegrond, maar ook uit de getekende 'personeelsingang' naast de waterput op de voorplaats.

Nieuwbouw in 1757

In 1757 zou begonnen worden aan een grote bouwcampagne die de basis legde voor het huidige huis en die in 1759 zou worden afgerond. Altijd is er daarbij van uitgegaan dat de oude havezate zou zijn afgebroken en er een geheel nieuw huis werd gebouwd. Maar ook hier is de werkelijkheid veel kleurrijker dan de theorieën.
Het huidige huis is tamelijk simpel van opzet: een centrale gang wordt geflankeerd door links en rechts twee achter elkaar gelegen vertrekken. Weliswaar had het achterste deel in eerste instantie nog geen verdieping, hier was boven de begane grond of bel-étage een lessenaardak met links en rechts dakschilden dat aanliep op het voorste deel, maar de omtrek van het huis zou sinds de bouw niet zijn veranderd. Maar als we de vorm van het huidige huis vergelijken met zoals dat op de kadastrale minuut van 1825 is getekend, dan zien we grote verschillen. Het getekende huis is veel vierkanter van vorm dan het tegenwoordige en sluit achter bijna op de gracht aan, terwijl daar nu een ruim terras is. In 1825 was het huis dus aanzienlijk grote dan nu. Dit wordt duidelijker als we een boedelinventaris uit 1818 in de analyse betrekken. Hij is door Gevers en Mensema gepubliceerd.[11] De volgende vertrekken worden genoemd:

Op de begane grond:

- Een voorkamer met twee vensters die op de plaats uitzien en één op de tuin.
- Daarachter de Blauwe Kamer, met uitzicht op de boomgaard. Beide kamers komen uit op het voorhuis of de hal.
- Aan de andere zijde van de hal ligt de zaal, eveneens met twee ramen aan de plaats.
- Achter de zaal was de Groene Kamer.

Aan de achterzijde van het huis ligt een verlaagde verdieping met een gang, waarin:

- Een slaapkamer.
- Een kantoor.
- Een provisiekamer.
- Een kamer voor de knecht.
- Een achterkamer.

Op de verdieping is een overloop, waar meerdere kamers kunnen worden bereikt, zoals de zaadkamer. Tevens is daar de toegang tot de zolders.

In de kelders zijn (onder andere) de keuken en een waskamer.

Het zal duidelijk zijn dat we op de huidige plattegrond de voorkamer, de hal, de zaal, de Blauwe Kamer en de Groene Kamer moeiteloos kunnen plaatsen. De voorkamer lag links, de zaal rechts, iets dat we kunnen ontlenen aan de plaats van de tuin, die in 1825 links van het huis lag. De verlaagde verdieping achter het huis met al zijn vertrekken, is echter nu geheel verdwenen, haast zonder een spoor achter te laten. Wat was dat voor vleugel? Werd hij ook in 1757 gebouwd? Door de gelukkige omstandigheid dat de begroting en de rekeningen van de bouw bewaard bleven weten we dat het hier om de oude hoofdvleugel van de havezate gaat, in 1732 nog door Cornelis Pronk getekend.[12] En ook weten we dat men in eerste instantie niet van plan was deze te laten staan. De sleutel tot het

[11] De havezaten in Twente, pag. 359.
[12] De havezaten in Twente, pag. 363 e.v..

22
23
24

25
26

Afb. 22 De kelderingang onder de bordestrap.
Afb. 23 De keuken in de kelder.
Afb. 24 De gang op de bel-etage met de voordeur.
Afb. 25 Het trappenhuis.
Afb. 26De zaal met schouw (schouwboezem hoort niet in deze context).

begrijpen van de plannen en het verschil met het uiteindelijk gerealiseerde gebouw, ligt in het aantal vensters van de nieuwbouw. Voorafgaand aan de bouw werd een begroting voor de te maken kosten opgesteld, waarin alle aspecten van de nieuwbouw werden opgenomen – de benodigde bakstenen en cement, het loon voor de timmerlieden en metselaars, etc. Onderdeel van deze begroting was een bedrag '*Voor holtwerk tot 20 Engelsche coesiens*' en '*Tot raems in de twintig cosiens, glaes in deselve*'. Men is dus van plan 20 '*Engelsche*' vensters, dat wil zeggen schuifvensters in het nieuwe gebouw op te nemen. Met het huidige gebouw in gedachten is de vensterindeling moeiteloos te bepalen. Voor- en achtergevel zijn vijf vensterassen breed, maar alleen de voorgevel had (tot 1891) een verdieping. Dat zijn dus vijftien vensters, waar de voordeur weer af moet, maakt veertien. In beide zijgevels zitten elk drie vensters, dus in totaal twintig. Als men echter in januari 1757 het timmerwerk aanbesteed, krijgt timmerman Wolter Kuper opdracht voor het vervaardigen van '*15 Engelse cosins en de raams*' – een verschil van vijf! Met de boedelinventaris uit 1818 en de plattegrond op de minuut uit 1825 in gedachten is natuurlijk duidelijk, waar dat verschil in zit. Klaarblijkelijk heeft men tussen de begroting en het uiteindelijke bouwplan besloten de hoofdvleugel van het oude gebouw, ongetwijfeld uit praktische en kostenoverwegingen, maar te laten staan, zodat de vijf nieuwe vensters in de achtergevel, waar uiteindelijk oud- en nieuwbouw op elkaar aansloten, zouden komen te vervallen. Hoewel mogelijk tijdelijk bedoeld, heeft het zeker tot na 1825 geduurd, voor de oude vleugel werd gesloopt. In het huidige gebouw is het feit dat de achtergevel oorspronkelijk blind was nog wel af te lezen. Zo hebben beide kelders aan de achterzijde nu nog alleen vensters in de zijgevels, waardoor het slecht verlichte ruimten zijn. De omschrijving in 1818 van een verlaagde verdieping met gang laat zich nu ook goed begrijpen. De gehele nieuwbouw was onderkelderd en de bel-étage van dit gebouw lag dus hoger dan de vertrekken van de oude vleugel op maaiveldhoogte. Ongetwijfeld werd deze oude vleugel, waarin onder andere de zaal het belangrijkste vertrek van het huis, was ondergebracht, tijdens de bouwcampagne van 1757 ingrijpend verbouwd, waardoor een reeks kleinere dienstvertrekken ontstond. De boedelinventaris uit 1818 geeft een goed beeld van de indeling die in 1757 tot stand kwam.
Het geschetste beeld maakt ook duidelijk waarom in een 'geheel nieuw gebouw' de oude zijgevel van het voorhuis werd opgenomen. Uiteindelijk was er namelijk in maar beperkte mate sprake van nieuwbouw. Hoe de oorspronkelijke plannen er ook uit mogen hebben gezien, uiteindelijk werd de oude havezate voor het grootste deel gespaard en kreeg dit gebouw aan de voorzijde een nieuw gezicht. Weliswaar omvangrijk en in een vorm die uiteindelijk als zelfstandig gebouw kon functioneren, maar van het oude gebouw bleef tijdens de bouwcampagne 1757 – '59 minstens de helft bewaard. En klaarblijkelijk was dat uiteindelijk ook de bedoeling. De verbouwing leidde zowel tot een nieuw gezicht, maar met een zo groot mogelijke besparing van de kosten en behoud van ruimte door grote delen van het oude gebouw in de nieuwbouw op te nemen.
Op onderdelen blijven nog vragen die nu niet zijn te beantwoorden. De oude hoofdvleugel stond in het water, wat zou betekenen dat hij in ieder geval links breder was dan de nieuwbouw. Op dit punt is de kadastrale minuut ook niet helemaal helder. De begrenzingen van de gracht hebben een wat ronde vorm, terwijl ze tegenwoordig, evenals op de tekening van Pronk, gewoon recht zijn.

Voor het huidige gebouw zijn deze bespiegelingen echter van weinig betekenis. Het huis zoals het er nu staat kwam in grote lijnen tijdens de verbouwing van 1757 – '59 tot stand. Merkwaardig is het jaartal op de gevelsteen in de voorgevel: 1758, dus feitelijk halverwege de bouw. De indeling van dit gedeelte van het huis bleef sindsdien nagenoeg ongewijzigd, behoudens de nog te behandelen ophoging. Interessant voor het begrijpen van het huidige gebouw is niet alleen wat er wel in de begroting voor de nieuwbouw staat, maar vooral ook wat er niet in staat. Zo werd er wel hout aangeschaft voor de vloeren en kozijnen, maar niet voor balken en kapgebinten. Deze kwamen ongetwijfeld van het eigen landgoed en het hoeft dan ook niet te verbazen dat de gehele kapconstructie nog van eiken is.
Van het oorspronkelijke interieur bleef, althans in het bezochte gedeelte, weinig bewaard. En wat er nog is, zoals de brede paneeldeuren en het trappenhuis, is uitermate sober uitgevoerd.

27

28
29

30
31

Afb. 27 De achtergevel met ophoging in machinale baksteen (waarsch. uitgevoerd tussen 1891 en 1896).
Afb. 28 De linker zijgevel. Ook hier is de ophoging van het achterste deel van het huis duidelijk herkenbaar in het metselwerk.
Afb. 29Tpv. het trappenhuis: de aansluiting van de nieuwe achtergevel op de bestaande gangmuur.
Afb. 30 Eerste verdieping, vertrek rechtsachter: de aftekening van de oude daklijn.
Afb. 31 Eerste verdieping, vertrek rechtsachter: aftekening van de schuine daklijn van de oude kap.

Ontwikkelingen in de negentiende eeuw.

Na 1825 moeten zowel de oude hoofdvleugel zijn gesloopt als het resterende achterste deel van het huis zijn opgehoogd tot zijn huidige vorm. Dat beide verbouwingen tijdens één bouwcampagne werden uitgevoerd lijkt onwaarschijnlijk. Bij de sloop van het oude gedeelte werd de gehele scheidingswand tussen beide delen, de oude voorgevel van de hoofdvleugel, vervangen door een nieuw gemetselde muur, zoals tijdens het onderzoek in het trappenhuis was te zien aan de wijze waarop de nieuwe achtergevel aansloot op de bestaande linker gangmuur. Aan de buitenzijde is deze vernieuwing nauwelijks zichtbaar. Het metselwerk van gelige stenen is gelijk aan dat uit 1757. Wat de betekenis is van de onderste meter metselwerk die in veel rodere stenen werd uitgevoerd blijft onduidelijk. Als plint werden vele van de zandsteenblokken van het oude huis hergebruikt, waardoor ook de genoemde jaartallen, die daarin waren aangebracht, nog zichtbaar bleven. Het huidige terras achter bestaat ook uit zandsteenblokken, ongetwijfeld van de sloop afkomstig. Het is denkbaar dat in de bodem nog veel muurwerk van het oude gebouw bewaard bleef.

Op een eveneens onbekend moment werd het huis aan de achterzijde opgehoogd. Door het gebruik maken van machinale stenen contrasteert deze ophoging op weinig subtiele wijze met het overige gebouw. Waarschijnlijk werd deze verbouwing uitgevoerd tussen 1891 en 1896. Het huis werd door de toenmalige eigenaar ‘aanmerkelijk verbeterd’.[13] Hij vestigde zich in 1891 op Wegdam en overleed vijf jaar later waarna het huis werd verkocht. Opvallend is dat voor het timmeren van de kap allerhande sloopmateriaal is gebruik, voor een deel nog herkenbaar zestiende-eeuws. Waarschijnlijk heeft men tijdens de bouwcampagne van 1757 al materiaal van het oude gesloopte voorhuis verwerkt in het lessenaardak en dit voor de tweede maal in de huidige kap.

In 1964 tenslotte werd het huis door architectenbureau Knuttel gerestaureerd. Vrijwel alle ramen zullen uit die tijd dateren. Vergelijking van de roedeverdeling met de indeling van de op enkele plaatsen nog aanwezige vouwblinden laat zien dat deze roedeverdeling niet de oorspronkelijke is.[14] Ook het keukeninterieur in de kelderruimte rechts achter is van de hand van Knuttel Ongetwijfeld vonden in de afgelopen eeuwen nog veel reparaties plaats, die aan onze aandacht zijn ontsnapt. Op een onbekend moment kregen ook de houten vloeren van de zaal en de voorkamer een versterking in de vorm van extra balken en een onderslagbalk op elegante houten zuiltjes.

32
33

Afb. 32 en 33 De dubbele kapconstructie met veel hergebruikt materiaal, zoals ook blijkt uit de verschillende telmerken, waartussen elke samenhang zo op het eerste gezicht ontbreekt.

34

Afb. 34 Een hergebruikt spoor met keep van een haanhout. Daarnaast het gezaagde telmerk 4 (IIII).

[13] De havezaten in Twente, pag. 361.
[14] De oorspronkelijke ramen maten 5 x 4 ruiten. De wisseldorpel lag in het midden.

Waardestelling

Het huidige huis Wegdam werd in de periode 1757 – 1759 nieuw gebouwd, waarbij grote delen van de oude havezate in de nieuwbouw werden opgenomen, zoals de oude hoofdvleugel en de linker zijgevel van de voorvleugel, die werd getransformeerd tot rechter gangmuur. De oude hoofdvleugel werd in de negentiende eeuw gesloopt en het achterste deel, dat nog geen verdieping had, werd in de periode 1891 – 1896 op gelijke hoogte gebracht met het voorste bouwdeel, zodat een gedeeltelijk omlopend schilddak kon worden aangebracht. De ruimtelijke context van het huis – gracht en kademuren – dateren nog uit de tijd van de oude havezate en zullen rond 1550 zijn aangelegd. Maar ook in het huis herinneren nog allerhande onderdelen, naast de bewaard gebleven zijgevel, aan het oude zestiende-eeuwse huis. Zo werden oude daksporen in de nieuwe achterste kap verwerkt en zien we in de scheidingsmuur tussen beide bouwdelen nog renaissance muurankers, die ongetwijfeld ook zijn hergebruikt. En toen enkele balkoppen van de zolderbalkaag bij de voorgevel (rechts) bleken te zijn aangetast, werden ze versterkt met hergebruikte zeventiende-eeuwse sleutelstukken.

Van het huidige huis is in de eerste plaats zijn situering in het landschap van belang. Zijn relatie met het voorplein en de aanliggende boerderij tot de Wegdammerweg en de gracht, waarbij de monumentale linden niet mogen worden vergeten en het gave exterieur van het gebouw. Dat daarbij de roedeverdeling van de vensters niet meer de originele is, lijkt van minder belang. In de tweede plaats is de nog gave ruimtelijke indeling van belang van, per bouwlaag, vier vertrekken rond een centrale gang met de trappen nog op hun oorspronkelijke plaats. Van de houtconstructies zijn de beide kappen nog gaaf en compleet. Veel vloeren zijn wel aangetast en daarvan waren substantiële delen tijdens het onderzoek al vervangen. Waarschijnlijk waren de meeste balklagen, althans die van de representatieve vertrekken door stucplafonds aan het oog onttrokken, zodat deze vooral een conceptuele waarde vertegenwoordigden.
Het interieur van het huis is, en waarschijnlijk was, uitermate sober, zoals blijkt uit de verdiepingstrap met zijn uiterst eenvoudige gezaagde trapbalusters. Dat het rococo toen overal in Nederland triomfen vierde is geheel aan het Wegdam voorbij gegaan, wat aan het gebouw ook wel weer een landelijke charme geeft. De enige duidelijke versiering toont de gevelsteen in de middenpartij van de voorgevel met het jaartal 1758 in een toch voor die tijd al tamelijk ouderwetse Lodewijk XIV vormgeving. Ook vermeldenswaard zijn de vouwblinden en de paneeldeuren. Van de laatste veel niet oorspronkelijk en uitgevoerd met opgetimmerde hardboard plaatjes.
Van groot belang zijn de vele nog herkenbare bewoningssporen zoals de inrichting van de keuken linksvoor met de grote schouw, met daarnaast een fornuis voor het stoven van gerechten. Voor de schouw werd in de late negentiende eeuw een gietijzeren fornuis met broodbakoven gezet van de smid P. Sterkman, mogelijk afkomstig uit Hendrik Ido Ambacht, waar we meerdere smeden van die naam vinden.[15] Ook vermeldenswaard is de wasinrichting met pomp in de kelder rechtsachter. En niet in de laatste plaats de bouwsporen die ons vertellen over de rijke geschiedenis van het huis.

[15] Adresboekje van het eiland IJsselmonde uit 1924. Gemeentearchief Dordrecht.